

300-ліття одного почину

ДЕКАРТ — БАТЬКО НОВІТНЬОЇ ФІЛЬОСОФІЇ.

Роковини народин або смерти великих людей не нагадують нам іх творів ні діл. Коли вони народились не була це подія для нікого, бо вони нічим не відріжнялися від мільйонів інших немовлят; їх смерть родить заагато думок незвязаних безпосередньо з їх величиною та заслугами.

Якийсь історичний календар пригадує 300-літні роковини головного твору Декарта „Розвідка про методу“. Неодин із нас чув про те, що Декарта вважають батьком новітньої фільософії. Вона дісталася назву новітньої, завдяки картезіянській (= Декартовій) методі. Чи не постарілись досі ці здобутки і не перейшли до архіву такої самої схолястики, як переходила до архіву схолястика від могутнього удару Декарта? Чи є в цих мудрих старих книжках відданих на поталу університетських студій — думки, що могли би ще розбуджувати мозок наших сучасників? Усе це преважкі питання.

Небезпечна метода.

Кілька років тому можна було бачити на книгарських виставах декартову „Розвідку про методу“ у польському перекладі з перевізкою, що привалявала прохожих надписом „Інші для дорослих“. Перекладчик Іоанн Желенський, що видав неодну книжку тільки для дорослих і має польський гумор, так жартував собі із аматорів пікантності. А проте сам Декарт, пишучи вступ до своїх „Принципів фільософії“, мав сумніви, чи його добре розуміли тодішні сучасники, хоча усі мік ними професори фільософії та вчені. Зате був він захоплений всестороннім розумінням своїх ідей у 22-літньої книжці Елизавети, присвячуючи їй один із своїх творів.

Чи і Декарт не жартував собі? Нітрохи. Одна з його великих ідей — та, що вичитувати чужі книги і добувати з них факти та думки це надто слаба підстава, щоб правильно думати, розуміти явища та робити з них вірні висновки. Доказ — уся схолястика, що плуталася у щораз більш скількості протилежних аргументів, цитат і матеріалів. Декарт починає від самого себе, вважаючи, що може бути мірою добра умово розвиненої інтелігентності людини і що те, що найде в собі, після совісної аналізу, може бути спільні для всіх інших.

На перший погляд — небезпечна метода. Недурно пізніше записували на рахунок Декарта неодну відміну „субективізму“.

Життєпис комівояжера.

Само життя цього фільософа мало нагадує кімнатні роздумування мудріц, що погорджують зверхнім світом, його вигодами та привабами.

Уродився Декарт 1596 р. у Гаазі. Предки його працювали умово та зай-

мали високі становища. Все складається йому так, щоб мав він нагоду познайомитись з якнайбільшою скількістю книжок, людей, подій і країв. Один з його вчителів в єзуїтській колегії це пізніший сповідник Людовика XIII, і Людовика XIV. Коли вбивають Генрика IV. — він, Декарт як один з учнів несе королівське серце до тієї церкви, куди постійно ходить.



Рене Декарт.

Слабого здоровля змалку — дістає дозвіл лежати якнайдовше в ліжку і таким робом має не тільки багато часу читати, але й роздумувати. Все, що колись напише — писатиме в ліжку, спокійно, вигідно.

До 14-го року вже встиг проявити великий хист до математики. Математику візьме згодом за зразок, які методи повинні вживати інші діяльники знання, щоб від найпростішогойти до простішого і далі складнішого, — виходячи від розумових даних. Математика показує теж, що хто не має галанту і не вміє думати, тому не поможет ніякі готові теореми.

У 18 р. життя кінчить Декарт правний студій і мріє про військову карієру; пише розвідку, про фехтування і виїжджає до Голландії, де стає добровольцем в армії князя Маврикія Насавського. Від цього часу життєпис його нагадує більше життя комівояжера, ніж фільософа. Рік пізніше, після знайомості із голландським математиком Бекманом і студій про альгебру та музику, виїжджає з Голландії. Має намір переїхати через Амстердам і Копенгаген до Польщі, Мадярщини, Чехії та Баварії.

Куди їздив невідомо; відомо, що був у Франкфурті при святах коронації цісаря Фердинанда і в Ульм, славнім з осідку математиків. В Ульм має славний потрійний сон, завдяки якому відкриває думку, що методу аналітичної геометрії можна прикладти до інших наук. Під впливом сво-

о ясновидіння як вірний католик поїде пізніше на прощу до Богородиці в Льорето.

В 1620 р. бачимо Декарта в Австрії та Чехії, може навіть бере він участь у війні баварського князя проти протестантських князів; у 1622 живе у Франції — в місті Рен, у 1623 у Парижі, у 1624, бачимо його у Венеції та Льорето, Римі та Фльоренції, — дальші три роки в Парижі або на селі. Париж не підходить йому як атмосфера праці, — шукає він якогось затишку в Голландії, де міг би осісти. Продає своє майно, льокує десь частину капіталів і виїжджає до Голландії, що стає його прибаною ідеальною батьківщиною.

Але місце свого побуту змінює тут постійно; живе у Франкенер, Бреда, Амстердамі, Девентер, Уtrechtі, Лейдені, Сантпорті, Ендгест. У листах своїх вихвалює Амстердам як найідеальніше місто для когось, хто хоче бачити рух і людей, а жити непримітно. Тодішній Амстердам те, що нині Лондон. Роскішна вілля Декарта в Ендгест у такому місті, що міг він каналами за один день бути в Уtrechtі, Дельфт, Роттердамі, Дортрехті, Гарлемі, Амстердамі і щодені пів дня, коли хотів, у Гаазі. З Ендгесту у 1643 переселився до Егмонд-он-ден-Геф, потім до Егмонд-Біннен. За 21 літ побути в Голландії тричі виїжджає до Франції.

У 1649. французький представник у Швеції хоче зацікавити королеву Христину фільософією Декарта і королева запрошує його на свій двір. Вона умовляється з ним після двох розмов, що має він учити І фільософії тричі тижнево... в 5-ій годині зранку. Стокгольмська зима за тяжка для Декарта, а такі ранкові години для аматора ліжка — попросту страшні. Він занеджує 1. лютого 1650 р. і 10 днів пізніше вмирає.

Знав Декарт багатьох великих людей свого часу, дав спонуку до неної завзятості прилюдної дискусії і після своєї смерті викликав справжню 30-літню війну серед своїх наслідників, що поділились на два табори.

І досі не вгаває спір: чи більшу вагу поклав він на свободну волю людини, чи на механічність усіх явищ, — чи визволив фільософію від науки, що звернена вся на матеріальний світ чи дав основу матеріалістичній методі, — чи попросту ставив на роздоріжжі, як фільософ і вірний? Відкрийте будь-який підручник історії фільософії і там найдете в кількох реченнях зясовані його заслуги. Є там теж кістяк його системи. Той „зміст“ поруч світогляду фільософа, наче географічна карта у порівненні з дійсною мандрівкою по місцях назначених на ній.

Прочитаєте кілька сторінок „Розвідки про методу“ і можете мати враження, що все це знаєте. Яка дивна простота! Мало який фільософ умів так

поєднати особисті переживання із по-
надособистими міркуваннями. Та в
кожній хвилині можуть вас охопити
сумніви. Декарт радить необхідно по-
чинати від сумнівів. Коли схочете пе-
ревірити перший із них може не ви-
стачить вам навіть той камінь, на яко-
му поставив він цілу свою будівлю:
„Думаю, отже істную...“

Бо світогляд кожного фільософа
зперед 300 чи 2000 літ, розбуджує сум-
ніви та приносить правди, які можна
перевірити тільки тоді, коли пробу-
ємо його самі вибудувати. Та як буду-
вати його без помочі інших фільосо-
фів? Хто з нас може дозволити собі
на принцип: „Істную, отже думаю...“?